

виконувати всі урядові розпорядження про приєднання до православної церкви. Існує велика кількість справ, які красномовно свідчать про те, що найупертіших уніатських священиків під арештом везли в Київ, де вони перебували у в'язниці. Якщо ж і там вони стояли на своєму, тоді їх засилали в монастирі, розташовані у великоросійських губерніях. Після перебування там вони здебільшого погоджувалися на приєднання коли завгодно і до чого завгодно. Були випадки, коли непокірних священиків зганяли до православних храмів і під загрозою заслання примушували ставити підписи. Тих, хто відмовлявся це робити, сікли різками, часом до смерті [Церковь в истории России (IX в. - 1917) : Критические очерки. С.221].

Як особливий вид пасивного опору оправавленню, був перехід уніатів, як священнослужителів, так і цивільних осіб, в католицьку віру. Але поряд із пасивними різновидами супротиву, невдоволені використовували й активні форми. Особливо великі заколоти селян-уніатів вибухнули в Овруцькому повіті Волинської губернії, які були жорстоко придушені урядовими військами [Ястребов Ф. Вказ. праця. С.150].

Проте, незважаючи на жорсткі примушування, невдоволення заходами уряду так і не було здолано до кінця, хоч протягом 40 - х років XIX ст. й зростала кількість православних церков за рахунок уніатських. Навіть після декількох десятиліть, які минули з часу приєднання греко-католиків до православної церкви, уряд за допомогою військово-чиновницької адміністрації змушений був знову й знову наvertати уніатів у православ'я. Особливо гостро це невдоволення виявилось під час нового польського повстання 1863 року. Відтак сподівання самодержавства на швидке вирішення уніатського питання не справдилися.

А.Московчук* (м. Чернівці)

ЕВОЛЮЦІЯ ХРИСТІЯНСТВА: ВІД ВНУТРІШНЬОЇ СВОБОДИ ОСОБИСТОСТІ ДО ОФІЦІЙНОГО ХРИСТІЯНСТВА І ДЕРЖАВНОЇ РЕЛІГІЇ

Яким було первісне християнство і які зміни настали в процесі його еволюції в наступні століття? Філософсько-екзегетичний аналіз євангелій і апостольських послань, книги Діянь Апостолів певною мірою дозволяє відповісти на це питання. В даному випадку йдеться про рефлексії вчення засновника цієї течії в іудаїзмі в порівнянні його з

* Московчук А. – пастор Церкви Адвентистів сьомого дня м.Чернівців

наступними стадіями еволюції християнства.

По-перше, Ісус Христос був скоріше вчителем, засновником морально-етичного вчення, ніж засновником церкви. Він не залишив після себе чітко зафіксованих догматів віровчення і священних книг й сконцентрував свою увагу на моральному і духовному удосконаленні та звільненні особистості. Коментуючи закон Мойсея і пророків Старого Заповіту, Ісус Христос поступово відходив від букви іудаїзму, надаючи пріоритетність пізнанню істини, яка повинна зробити людину вільною. Духовна свобода і моральне удосконалення - взаємопов'язані парадигми його проповідей, притч, повчань. Догматичні основи і зовнішні прояви релігійності - головний об'єкт його неперевершеної критики [Див: Євангеліє від Матвія 5-7 і 23 глави].

По-друге, у центр свого вчення Ісус Христос поставив людину як вищий об'єкт у процесі творення всесвіту з її духовними потребами. Він явився людям не в якості очікуваного царя Ізраїлю з роду Давидового, а як скромний вчитель і проповідник, який приніс всім знедоленим і обтяженим духовне визволення через усвідомлення ними своєї недосконалості, приніс віру в можливість кращого життя в майбутньому (на цьому побудована, власне, концепція його Заповідей Блаженства". Пригнічений люд вабило у вченні Ісуса Христа те, що всі люди є рівні і повинні бути об'єднані братньою любов'ю, що всіх любить Бог і неодмінно допоможе їм, якщо вони сприймуть всім своїм серцем, всіма помислами, всім своїм еством просту і взаємопов'язану морально-етичну парадигму: Любити Бога, любити ближнього.

Таким чином, відкривалось більш раціональне пізнання буття "після мене", яке турбувало людей. Те, на що не давали вже відповіді ні язичницькі релігії, ні високий рух грецької філософії, ні велична елінська культура, ні класичне римське право з опрацьованим укладом життя, ні іудейський монотеїзм з Божим законом в талмудичному тлумаченні, давало відповідь учення Христа як в теоретичному так і в практичному значенні. Духовні запити людей були задоволені в широкому аспекті. Люди набували нового поняття значення свободи, яка повністю реалізувалась через богослужіння і особисте спілкування між собою.

Вони були звичні до кодифікованого римського класичного права, і тому, коли їм був запропонований Декалог на новій духовній основі Христового ствердження, то вони легко і свідомо його сприйняли. Чітка регламентація Закону і його духовний колорит надавали християнам нової духовної наснаги і впевненості в правді і повній перемозі добра над злом.

Починає мінятися відношення людини до природи. По-перше,

остання перестала бути найголовнішим предметом пізнання, як це було в античності. Основна увага тепер зосереджується на пізнанні людини як духовної особи. Братерство, любов, єдність духу наповнювала людей. Ця набута внутрішня духовна свобода через віру перероджувала людей, вела їх до самовдосконалення в ім'я високих гуманних цінностей.

Уклад життя перших християн красномовно говорить про велике надбання людьми того часу духовної свободи, яка повністю відповідала їхнім духовним запитам єднання на ґрунті рівності.

Породжене на ґрунті іудаїзму християнство з самого початку набуло характеру універсальної релігії з означеними принципами свободи. Поширення її на величезній території Римської імперії постало як один з визначальних факторів всесвітньої історії.

Безперечний факт історії був і залишається незмінним - свобода народжується у боротьбі. Вона сама собою не приходить. Це правило спрацювало і при започаткуванні особливої духовної свободи з народженням християнства.

Вже на початковому періоді своєї історії християнство наштовхувалось на внутрішні і зовнішні проблеми. У перші століття (III-IV ст.) ересі заповнили церкву внутрішньо, тоді як зовні воно стало об'єктом репресій з боку Римської держави. Причини гоніння були різними. Найчастіше - це політичні мотиви. Багато дій християн, так би мовити, викликали підозру в їх нелояльності до держави (секретні зібрання тощо). До основних політичних причин гонінь додавались і релігійні. Релігія Римської держави була політеїстична, яка включала в себе вівтарі, ідолів, священників-жреців, обрядові книги, самі обряди і богослужіння, що наочно-почуттєво впливали на людей. Християни ж відкидали ідолів і не розвивали обрядову сторону віровчення. Їх покоління було духовним і внутрішнім і несло в собі невмирущий, життєдайний елемент свободи духу. Для римлян, які звикли до символічних матеріальних втілень своїх богів, це було рівноцінно атеїзму, визнанню відсутності Бога.

Суспільна проблема теж відіграла свою роль у переслідуванні церкви. Християни проголошували рівність всіх людей, що надавало їхнім віруванням привабливу спрямованість духовної свободи. Універсальна формула християнства, проголошена вперше апостолом Павлом, утверджувала таку рівність і свободу: "...Нема вже ані елліна, ані юдея, обрізання та необрізання, варвара, скіфа, раба, вільного..." [Колос.3:11].

Християни відокремились від язичницьких зібрань в храмах, амфітеатрах і в місцях загальних веселощів. Відмова прийняти типові форми соціальної поведінки привела до того, що їх не злюбили, як це

завжди буває з нонконформістами. Праведність християн була мовчазним докором розбещеному життю, яке вели представники вищих класів. Відтак, у язичників складалася думка, що християни являють якусь загрозу суспільству, є за своєю суттю людиноненависниками і своєю поведінкою підбурюють маси до повстання.

Не можна обійти стороною й економічні причини переслідування християн. Священики-жерці, майстри-ювеліри, вішуні, архітектори і скульптори, які служили при язичницьких храмах, без ентузіазму відносились до релігії, яка позбавляла їх попередніх джерел доходу [Дії 19:24-28].

Це й стало причиною негативного ставлення до християн з боку язичників, що само по собі дуже негативно впливало на розуміння свободи, виголошуваної християнством, і було спрямоване на нейтралізацію і цілковите знищення свободи зовнішнього виявлення їхньої віри.

Необхідно відзначити і ту боротьбу, яка проходила всередині церкви. Іудео-християнський симбіоз, філософські течії (гностицизм, стоїцизм, епікурейство, неоплатонізм тощо), богословські переколювання християнства (монтанізм, маніхейство, монофізитство і т.п.), забарвлення християнства язичництвом - все це спотворювало здорову первісну основу християнства. Травмування свідомості і психіки віруючих різноманітними “приправами”, які вносились в євангельське вчення боротьбою між різними філософсько-християнськими напрямками, призводило до руйнації завойованих свобод раннього християнства.

В період становлення християнства в Римській імперії, на думку “отців церкви”, велику загрозу чистоті віровчення представляла грецька філософія. В християнство навернулось більше греків, ніж іудеїв. Серед них було багато філософів, які хотіли доповнити християнство філософією або ж одягнути стару філософію в християнські ризи. Точилася велика ідейна боротьба з релігійно-філософськими вченнями, які стали великою загрозою для християнства. Християнство апостольського часу перейняло від богослужбової практики іудеїв молитву, читання Біблії, проповідь і спів. В язичницьких же релігіях рятівним був сам культ. Язичник вважав, що здійснюючи ті чи інші дії (жертви, заклинання, магичні дії), він примушує, зобов'язує богів допомогти йому. Від язичників, які брали участь у містеріях (символічне відтворення подій з життя богів), не вимагалася віра в реальність цих подій, але лише повне переконання у їх освячувально-спасенній силі. Таким чином, сутність релігії для язичника

зводилась до магічної сили культу, а не до животворного спілкування з предвічним Богом. Цей атрибут язичництва поступово і невпинно входив у філософію релігії християнства. Разом з ним входила і кабала, яка породжувалась містично-культовою практикою язичництва. У віруючих появлявся жах, щоб доцільно виконати весь цей безглуздий усталений припис, релігія ставала дорогою і економічно обтяженою. Без сумніву, це нищило високий дух свободи.

На зміну в християнським культурі вплинули й гарячі богословські суперечки про трійцю Божества і про божественну та людську природу Христа. Першоапостольському культу був чужий інтерес до історичних подробиць життя Ісуса Христа. Спогади були націлені не на деталі, а на спасаючий характер всього служіння Вчителя. З часом події земного життя Христа з внутрішнього переживання їх вірою зводяться до формального згадування їх в день особливого свята. Живий інтерес віруючих до спасаючої місії Христа був замінений зацікавленістю до окремих деталей драми спасіння. Так християнство скотилось до міфотворчості: то тут то там відкривались мощі святих, знаходились знаряддя катування Христа, апостолів, місця проживання тих чи інших євангельських персоналій, вводилось майже щоденне святкування на честь святих. В подальшому стали будувати з великою пишністю особливо дорогі храми у вигляді базилік для відправлення богослужінь. Все це шанувалося за носія особливої благодатної сили. В міру втрачання віри погляд християнина переміщувався з Христа, як єдиного джерела пізнання істини і здобуття духовної свободи, на безліч зовнішніх, культових, обрядових форм, яким не надавав жодного значення і фактично відкидав їх сам Вчитель. Почуттєвість і матеріальність - перші ознаки всіх примітивних, язичницьких релігій. Здавна в язичництві була віра в чудотворну силу талісманів, амулетів, ідолів (фетишизм, тотемізм). Багатьом напівнаверненим язичникам, які влились в церкву в 4 ст., легше було сприйняти присутність Бога через кроплення "святою водою", ніж через внутрішній молитовний стан ("де двоє-трое зберуться в ім'я моє, там і я серед них").

Язичники продовжували вважати тих, які поклонялися в церквах чи катакомбах, антисупільними людьми, оскільки християни, яких наставляли такі богослови як Тертулліан, ухилялися від світських розваг і не бажали включатися в політичне життя. Але християни ніколи не відмовлялися від суспільної діяльності, якщо вона не призводила до заперечення вчення Христа. Їх любов один до

одного, внутрішні і зовнішні проявлення праведного і святого життя, благодійна допомога нужденним мала великий вплив на язичників. Римські імператори, переконавшись, що знищити християнство неможливо, усвідомили зрештою необхідність заключити з ними союз. З витонченої релігії звільнення з полону гріха духу людини і надання йому омріяної свободи у особистому спілкуванні з вищим духовним Ідеалом всесвіту, що підносило людину, поступово і неухильно почала формуватися зовнішня релігія нової духовної кабали, що сповнювалась різнобарв'ям язичництва та магічно-театралізованих форм культу.

Незважаючи на зовнішні проблеми, утвореними гоніннями, і внутрішню загрозу розколу із-за ересей, церква в основних своїх напрямках служіння вийшла з цього складного періоду з перемогою. Однак з 313 р. по 590 р., коли відбулося зближення церкви з Римською державою, виникли нові проблеми духовного характеру. Якщо розглянути розвиток цих стосунків, то на перший погляд вони нібито не несли загрози вільному духу християнства. Імператор Костянтин перейшов до політики сприяння церкві. Міланським едиктом була дарована повна свобода віровизнання. В наступні роки було повернуто церквам конфісковане майно, держава надала їм матеріальну допомогу. Будувались нові церковні споруди-базиліки. Сам імператор Костянтин виступав в ролі судді на богословських сперечаннях христологічних дисциплін.

Але за цим зовнішнім фасадом добрих стосунків лежали більш глибокі духовні суперечності, які руйнували набуті свободи раннього християнства. Практичне об'єднання церкви з державою при Костянтині та його наступниках призвело до секуляризації церкви. Патріарх Константинопольський та Папа Римський попали під вплив імператора і Східна та Західна церкви стали частиною держави. Відтак в церкві був започаткований державний інститут керівництва, тобто гноблення і примусу, що сам по собі не тільки не міг гарантувати нові демократичні волевиявлення і свободи, але й нищив вже здобуті.

Великі зміни відбулися в організаційній структурі церкви. Посадові особи, які спочатку вибирались на певний термін, а згодом пожиттєво, почали складати клір. Диякони, священики, єпископи, митрополити витісняють харизматів і зосереджують владу в своїх руках. Велика боротьба розгорнулася за першість єпископа у вселенській церкві, що було однією з причин кінцевого розколу церкви в 1054 році. Єпископському служінню в церкві взагалі надали статус возвеличеного правителя, що несумісне з євангельським вченням

слуги. Утворився клір, який руйнував рівність і братерство, чим і знешкоджувались духовні здобутки свободи.

Приток язичників у церкву і ріст єпископської влади призвели до зміни церковної літургії. Язичникам було більш звичним поклонятися якимось видимим предметам, а тому, на думку багатьох служителів церкви (єпископів), літургію необхідно було зробити більш зовнішньо-предметною, привабливою, щоб Бог став доступнішим і зрозумілішим колишнім поклонникам-язичникам. Шанування святих, мощів, реліквій, картин, статуй, свят було логічним завершенням такого погляду. Зв'язок з монархічною державою призвів до більш аристократичної, вишуканої форми літургії, під час якої чітко проявлялась різниця між духовенством і мирянами. Переміна соціального складу громад визначила і їх направленість. Спостерігається все більший відхід від попередніх демократичних тенденцій і наполегливе прагнення до більш тісного союзу з імператорською владою. А це в свою чергу породжувало негативні тенденції в розвитку духовних свобод, які притаманні були первісному християнству. Епоха середньовіччя християнства яскраво доповнює та ілюструє наші розмірковування.

II РЕЛІГІЯ І ДУХОВНІСТЬ

Л. Чупрій* (м.Київ)

ДУХОВНІСТЬ ЯК КУЛЬТУРНИЙ ФЕНОМЕН

В наш час досить актуальним є неодноразове звернення до такого поняття як духовність. Його ми можемо почути і з вуст народного депутата і з розмови простого трудівника. Як наслідок - посилення уваги до його аналізу з

---

* Чупрій Леонід – стажист-дослідник Відділення релігієзнавства Інституту філософії ім.Г.С.Сковороди НАН України